

О.П. Бойко

Суспільство розваг як замах на світ праці.

Бойко Ольга Петрівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «УАБС НБУ», кандидат філософських наук.

У статті розглядаються проблеми дозвілля в постіндустріальному суспільстві. Звернуто увагу на трансформацію сфери праці та роль дозвілля у сучасному житті. Показано, що позаробочий час все більше заповнюється дозвіллям та розвагами.

Ключові слова: дозвілля, праця, суспільство розваг.

Общество развлечений как покушение на мир труда.

В статье рассматриваются проблемы досуга в постиндустриальном обществе. Акцентируется внимание на трансформацию сферы труда и роль досуга в современной жизни. Показано, что внерабочее время все больше заполняется досугом и развлечениями.

Ключевые слова: досуг, труд, общество развлечений.

Society of entertainment an attempt on the labour world.

In the article, the problems of leisure are examined in postindustrial society. Attention on transformation of labour sphere and the role of leisure in modern life is accented. It is shown that leisure time is all more and more filled by leisure and entertainment.

Key words: leisure, labour, society of entertainment.

Сучасний світ переживає перехід від індустріальної стадії розвитку господарювання до постіндустріальної, де нематеріальна сфера виробництва стає провідною і, відповідно, змінюється співвідношення робочого та вільного часу. При цьому змінюються не тільки кількісні показники цих двох складових життєдіяльності людини, але й їх якісні характеристики. Все більш очевидним і предметним стає прогноз О.Тоффлера, зроблений ще в 70-і роки ХХ століття, де стверджується, що відбувається не просто трансформація старих порядків, а формується абсолютно новий суспільний лад [4, 185]. І в цьому новому суспільстві досить важливою є сфера дозвілля.

В зв'язку з тим, що відбувається переструктуралізація життєдіяльності людини, існує ризик колонізації життєвого світу, як у напрямку наступу на культуру дозвілля, так і замаху на світ праці. Ця амбівалентність, перш за все, проявляється в тих пріоритетах, які розставляє людина щодо сфер дозвілля та

праці. На відміну від світу праці, де час людини є чітко структурованим і підпорядкованим його професійному призначенню, світ дозвілля відкриває перед людиною широкий спектр різноманітних пропозицій, надає індивіду свободу у реалізації своїх задумів. Тому, по суті, йдеться про необхідність формування нового типу культури дозвілля, причому, не як окремого різновиду людської культури, а як наскрізного виміру, що стабілізує і організовує життя людини.

Перша спроба у дослідженні організації вільного часу була зроблена Т. Вебленом у праці «Теорія дозвільного класу», яка була надрукована ще у 1899 році. Подальшого вивчення проблема дозвілля набула у працях Н. Бабенко, В.В. Бочелюк, В.Й.Бочелюк, П. Дебре, Ж. Дюмазедьє, А. Єрмоленко, М. Каплана, Дж. Келлі, О. Ковтун, М. Култаєвої, К. Лісмана, Н. Лумана, С. Паркера, В. Пічи, Д. Робертса, О. Семашко, Ж. Фішера, Ж. Фурастьє, Ж. Фридмана, Дж. Шиверса, Н. Цимбалюк та інших науковців. Та все ж таки, дозвілля ще не стало предметом системного філософського аналізу.

Суспільство ХХ-го століття стало свідком розквіту технічної думки і, по суті, брало участь у всезагальному виробництві: одні люди безпосередньо щось виробляли, інші займалися дослідженнями і розвитком технологій, треті займалися розподілом продукції. У цей період практично кожна людина брала участь у цьому грандіозному процесі і була його частинкою, «гвинтиком». Галузі ж, безпосередньо не зайняті в «технологічному процесі», були орієнтовані на підтримку працездатності цієї колосальної виробничої системи. Можна сказати, що вони її обслуговували, будучи, по суті, своєрідними «наладчиками» або «ремонтниками».

Завданням гуманітарних напрямів, в цей історичний етап, було забезпечити нормальну роботу людині на виробництві. Це означало, перш за все - нормалізувати фізіологічний і психологічний стани людей: зберегти фізичне і душевне здоров'я людини. Метою такого підходу була допомога людині у повноцінному виконанні нею своїх професійних і службових обов'язків.

Сучасне ж суспільство - суспільство ХХІ-го століття - вже не схоже на великий виробничий цех, в якому кожна людина всього лише «гвинтик», від

якого вимагається виключно виконання своїх обов'язків. Вже відходить у минуле матеріально-орієнтоване «суспільство споживання». Сьогодні все більш набирає чинності принципово інша суспільна формація, де від людини вимагається бути вже не «гвинтиком», а творчою особистістю, тобто проявляти свою індивідуальність. Тому і вимоги до її внутрішнього стану стають інші: вже не досить бути «психологічно здоровим» і «працездатним» - потрібно бути ініціативним, неординарно мислячим. Людина усе більш відчуває потребу в цікавій роботі, яка стала б для неї не лише джерелом коштів для існування, але і сферою самореалізації особистості. Жорсткі кордони між працею як зовнішньою необхідністю і працею як внутрішньою потребою, властиві індустріальному суспільству, все більше розмиваються. Нові методи організації праці надають все більше свободи на робочому місці, оскільки економічний успіх фірми сьогодні багато в чому залежить від нових ідей, нових пропозицій, підвищення відповідальності працівника на робочому місці і, зрештою, його зацікавленості.

Таким чином, вивільнення особистого часу і розширення сфери послуг та розваг характеризує настання «Культури Дозвілля». Можна відзначити, що колосальний розквіт індустрії розваг - нічні клуби, місця відпочинку, телебачення, радіо, туризм, комп'ютерні ігри - це прямий і природний наслідок настання саме даної культури: Всі вони служать одній цілі - урізноманітнити «споживання» вільного часу.

Потрібно, звичайно, відзначити і те, що необхідність виконувати соціальні функції, працювати, залишається. Але сьогодні інтереси людини зосереджені саме на механічному виконанні робочих функцій. Мало хто мріє про кар'єрне зростання виключно заради кар'єри, навіть вже складно знайти людину, яка б працювала заради роботи: хтось заробляє засоби для відпочинку, більш високого рівня життя, хтось ходить на роботу ради спілкування. Ідеальним може вважатися варіант, коли професійна діяльність задовольняє інтереси людини і дозволяє виявлятися її творчості, наприклад, якщо людина любить спілкуватися з новими людьми - і за родом діяльності їй це доводиться постійно робити.

У результаті, на перший план виходить індивідуальність людини та її

вміння заповнювати час. Сьогодні, для того, щоб бути повноцінним членом суспільства, ефективно діяти і перемагати, далеко недостатньо, хоча і необхідно, бути просто професіоналом. Саме вміння самовиражатися визначає те, наскільки людина відбудеться в соціумі і буде затребувана суспільством. Людині було важливо відбутися професійно - люди, так би мовити, змагалися своїм професіоналізмом; пізніше стали змагатися своєю матеріальною і фінансовою спроможністю. Якщо ж задатися питанням про те, чим «змагаються» люди в дозвіллевій культурі, то відповідь може вразити і здивувати: люди змагаються наповненістю життя - тим, чиє життя оригінальніше, яскравіше, якими формами дозвілля заповнене. Точно так, як людина колись пишалася найновішою і найдорожчою машиною - і це було символом її відповідності вимогам суспільства, сьогодні аналогічне значення має те, наскільки людина наділена потенційними можливостями, і зокрема проведенням дозвілля. Іншими словами, змагання людей відбувається у тому, наскільки вони здатні реалізовувати в своєму житті оригінальні, цікаві ідеї і проекти, наповнювати час свого життя чимось таким, що не прийшло в голову іншим. Природно, що ні матеріальна, ні професійна складова життя людини нікуди не зникає: просто вони перестають бути самоціллю - а стають засобами для реалізації власних оригінальних проектів і задумів.

І, як наслідок, сьогодні суспільство праці повною мірою починає випробовувати на собі парадоксальні результати свого функціонування: невпинна праця, кінець кінцем, веде до зникнення праці як такої. В умовах науково-технічного прогресу нестримно підвищується продуктивність праці, і, як результат, знижується потреба в робочій силі. Завдяки автоматизації процесів виробництва, розвитку робототехніки деякі виробництва стають безлюдними і вже не виглядають утопією. Менша кількість людей може виробляти більшу кількість товарів і послуг. Ось так, при зниженні потреби в робочій силі і скороченні зайнятості, зростає безробіття. Якщо при цьому враховувати, що населення земної кулі продовжує збільшуватися, можна припустити, що безробіття поступово стає однією з глобальних проблем сучасності. Жертвами новітніх технологій можуть стати не лише робітники зайняті в промисловості.

Комп'ютерні новації скорочують число клерків в банківських установах, страхуванні, бухгалтерському обліку тощо. Наприклад, таке нововведення, як «телебанкінг», що не вимагає фізичної присутності клієнта для здійснення операцій, дозволяє істотно скоротити мережу банківських філій, а значить, і їх службовців.

«Майбутнє без зусиль» - швидше за все перебільшення, але ясно, що світ праці в тому вигляді, в якому ми його знаємо, дійсно істотно змінюється. Такі характеристики, як єдине місце роботи, повний робочий день, безперервний робочий стаж, можуть стати швидше виключенням, чим правилом. Тому неминуче виникає необхідність відмовитися від філософії єдиної кар'єри за принципом «одна робота на все життя», і все більше стає потребою самостійно формувати «портфель робіт» і управляти ними. Сьогодні стає все більш поширеним явищем не просто періодична зміна робочого місця, а зміна професії, роду занять. І це не варто розглядати як виключно негативну тенденцію, пов'язану з руйнуванням стабільності людського життя. Адже людина дістає можливість повніше реалізувати себе в різних якостях, урізноманітнити своє життя, отримати нові враження.

До того ж, нового поштовху для розквіту дозвіллевої сфери надала урбанізація, яка здійснила величезний вплив на зміст та значення цієї діяльності. Процес урбанізації, в сучасному вигляді, розпочався разом з індустріалізацією та створенням світового ринку, формуванням структур громадянського суспільства. І, звичайно, можна погодитися з точкою зору російського дослідника Е.В. Дукова, який трактує розваги, як специфічну проблему сучасного індустріального та постіндустріального суспільства. «Справа не в тому, що до цього не було розваг, - пише Дуков, а у тому, що розваги «не акцентувалися» як значима соціальна та культурна цінність, не обособлювалися в окрему галузь культурного виробництва» [3, С. 39].

Взагалі, зародження сучасної сфери дозвілля розпочалося ще в ХІХ столітті, коли в європейських місцях зосередилися великі маси гетерогенного населення. Люди, які переселялися до великих міст, були мало знайомі зі звичаями та нормами міського населення, але в той же час, претендували на свою долю

розваг. Підвищився попит на загальнодоступні жанри мистецтва, літератури, суспільні форми проведення дозвілля. Вальтер Беньямін в праці «Париж, столиця XIX століття» продемонстрував, як у відповідь на цей соціальний запит у європейських столицях утворювалися різноманітні установи дозвілля та розваг, включаючи театри та ресторани, цирки, виставкові зали, пасажі, спортивні клуби, кінематограф. Так, міський буржуа, який описаний у творах Бальзака та Мопассана, явив собою прообраз нового антропологічного типу - «людину, що розважається» - споживача духовних благ та послуг, які пропонують розважальні установи і разом з тим, які спрямовували їх розвиток у відповідності з своїми смаками. Нові технічні засоби та нові відкриття в мистецтві йшли рука об руку, прискорюючи один одного, приводячи, у підсумку, до своєрідного синтезу, який ми тепер називаємо «entertainment», або «масова індустрія розваг» [1; 5].

Починаючи з XX століття розваги стають ходовим «товаром» або комерційною послугою, яка надається у відчуженій упаковці, що не має індивідуальних відмінностей, з однією ціллю - сприяти знищенню надлишку матеріальних засобів та вільного часу і, тим самим, приглушити екзистенційний страх перед небуттям, деперсоналізацією, тягарем повсякденних життєвих турбот.

Перебуваючи у сфері розваг, ми живемо не своїм, а «запозиченим» життям, приймаючи ілюзії за істинні цінності. Ми навчилися бачити у витворах мистецтва не оригінальну особистість митця, не складні характери героїв, а детективи, мелодрами, комедії, бойовики тощо. Слід визнати, що імморалістичний потенціал розваг, про який в попередні епохи йшла мова тільки натяком, у постмодерністичній культурі реалізувався у повному обсязі. Розваги все частіше знаходяться на межі дозволеного або взагалі переходять цю грань.

Розважатися тим або іншим способом в сучасному суспільстві стає не просто престижним, але соціально необхідним. В усякому разі таке психологічне кліше відтворюється ЗМІ, освітніми інститутами, рекламою. Так, формується горезвісний комплекс «Барбі»: «Будь багатим, будь відомим,

розважайся!» Нині крупні фірми і корпорації зобов'язали своїх співробітників брати участь в пікніках, грати в гольф і боулінг, вважаючи, що це повинно сприяти створенню позитивного іміджу («бренду») компанії в очах клієнтів. Ухилення від цих заходів розглядається як знак неповаги до корпоративних норм і «цінностей». Отже, створюється абсурдна ситуація, коли людину примушують розважатися без її волі. Якщо на початку ХХ століття Й. Хейзінга писав про поширення «пуерилізму» (несерйозного, легковажного відношення до життя), як одної з рис декадансу європейської культури, то ближче до кінця століття французький дослідник Ж. Фурастьє пише вже про «цивілізацію дозвілля», як про щось природне, без щонайменшої тіні засудження. На зміну трудовій протестантській етиці приходять етика неробства і розваг.

Головною рисою інституту розваг є висока міра доступності. Його легітимуючим принципом є максимально повне задоволення потреб у відпочинку, духовному і фізичному розвитку всіх (платіжоспроможних) членів суспільства. Це не заважає розвагам відображати і відтворювати нерівність, що існує в суспільстві, зокрема, виконувати соціальномаркіруючу функцію по відношенню до забезпечених і престижних соціальних груп.

З точки зору окремого індивіда, розваги надають максимальну міру свободи, яку можна досягнути в рамках постіндустріальної, ринкової цивілізації. Ця свобода мислиться як право на індивідуальний вибір занять, можливість поводитися розкуто і невимушено, не підкоряючись загальним правилам раціональної мотивації. Свобода розваг - як би виключення з правил, що підтверджує неминучість обмежень свободи в інших сферах суспільної діяльності, таких як праця, політика, родинно-побутові стосунки тощо.

Так само, як і інші соціальні інститути, індустрія розваг має власну нормативну базу, законодавчі встановлення і здійснюється в спеціально створених суспільних установах. Проте суспільні норми і закони більшою мірою регламентують діяльність організаторів розваг, у меншій мірі обмежуючи «клієнтів» - споживачів розважальних послуг. До того ж ці норми не є внутрішньо логічними і послідовними, в них спостерігаються постійні коливання, що вважаються загальноприйнятими, які Ж. Бодрійяр назвав

«стратегіями спокуси». Соціальні норми можуть встановлюватися і підтримуватися за допомогою тимчасового або часткового «порушення» норм, у вигляді ексцесів. Прикладом тому можуть служити екстремальні види спорту або вистави з надмірним вмістом еротики.

Основний критерій ефективності в даній сфері - частота звернення публіки до певних видів розважальних установ і послуг, тобто, простіше кажучи, касовий успіх. На відміну від «чистого» авторського мистецтва, розважальні жанри вимагають від артиста і художника не творчої оригінальності, не самовираження, а вміння добре виконувати «соціальне замовлення», тобто зуміти стати до вподоби, до смаку публіці, передбачити її бажання. Для розуміння специфіки «розважального мистецтва» велике значення має теорія «автономних художніх полів», яку запропонував П. Бурдьє. Зокрема він запропонував розрізняти поля «спеціалізованого» і «загального» символічного виробництва, які орієнтовані на різні аудиторії, передбачають неоднакові життєві стратегії та критерії успіху авторів та виконавців [2].

Соціальний інститут розваг функціонує і розвивається не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку з іншими суспільними інститутами, найважливішими з яких є держава, сім'я, бізнес і реклама, освітні і культурно-просвітницькі установи, церква, ЗМІ. Тому внутрішні інституційні критерії успіху в даній сфері не можуть розглядатися як абсолютні. У цивілізованому суспільстві вони повинні порівнюватися, узгоджуватися з більш ширшою системою критеріїв і цінностей - політичних, правових, моральних, естетичних тощо.

Отже, узагальнюючи, можна сказати, що сьогодні відбувається поступовий наступ сфери дозвілля на світ праці, де саме дозвілля все більше стає світом розваг. А сам репертуар розваг, в постіндустріальному, урбанізованому суспільстві незрівнянно ширший, ніж в традиційному, проте їх змістовність стає біднішою і простішою. З розваг випаровується творчий та ігровий моменти, які сприяють духовному розвитку особистості. Розваги стають стандартизованими, грубішими, гедоністичнішими, пронизаними духом меркантильності і суперництва. Замість того аби захоплюватися мистецтвом, зберігаючи по відношенню до нього шанобливу дистанцію, маси, що розважаються,

«занурюють витвір мистецтва у себе» [1]. Загалом, розваги і дозвілля були повалені з того високого п'єдесталу, на який їх поставила гуманістична культура Ренесансу і Просвіти. До розваг стали відноситися утилітарно, що суперечить самій природі розваг.

Література:

1. Беньямин В. Париж, столица XIX столетия// Вальтер Беньямин. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Избранные эссе. – М.: Медиум, 1996 - С. 15-66.
2. Бурдьє П. Рынок символической продукции// Вопросы социологии, 1993, №№ 1, 2.
3. Дуков Е.В. Концерт в истории западноевропейской культуры. – М.: Классика-XXI, 2003. – 256 с.
4. Тоффлер О. Шок будущего. М.: АТС, 2001. – 557 с.
5. Фукс Э. Иллюстрированная история нравов: Буржуазный век. М.:Республика, 1994 – 511 с.

Бойко О.П. Суспільство розваг як замах на світ праці / О.П. Бойко // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. - Дніпропетровськ, 2011. - № 1 (75). - С. 86-89.